

UNIVERSITY OF THE AEGEAN - FACULTY OF HUMANITIES
DEPARTMENT OF MEDITERRANEAN STUDIES

*11th International Conference
on Greek Linguistics*
(Rhodes, 26-29 September 2013)

Selected Papers / Πρακτικά

Edited by

G. Kotzoglou, K. Nikolou, E. Karantzola,
K. Frantzi, I. Galantomos, M. Georgalidou,
V. Kourti-Kazoullis, Ch. Papadopoulou, E. Vlachou

R H O D E S 2 0 1 4

11th International Conference on Greek Linguistics
Rhodes, 26-29 September 2013

ORGANIZING COMMITTEE

K. Frantzi, I. Galantomos, M. Georgalidou, E. Karantzola, G. Kotzoglou,
K. Nikolou, V. Kourti-Kazoullis, Ch. Papadopoulou, E. Vlachou

SECRETARIAT SUPPORT

M. Fesopoulos, A. Antonakis, F. Bilali, I. Danaki, K. Daraviga, A. Drobaniku,
P. Eldachan-Apergi, M. Iliopoulou, D. Kallas, A. Kallianos, M.R. Kapetanaki,
K. Kefalopoulou, S. Kotzampougiouki, V. Kyprioti, M.-M. Makri, Ch. Pagoni,
N. Polia, M. Stella, K. Tsafa, M. Fotopoulou

Text editing

M. Fesopoulos

Layout

A4_artdesign

ISBN 978-960-87197-9-8

© Rhodes 2014

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ ΝΑ ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

LABORATORY OF LINGUISTICS OF THE SE MEDITERRANEAN
DEPARTMENT OF MEDITERRANEAN STUDIES, UNIVERSITY OF THE AEGEAN

Maria Martzoukou <i>Prosodic cues in sentence comprehension: Evidence from subject/object ambiguities in Greek</i>	1013
Κατερίνα Μαρονίτη & Αναστασία Στάμου <i>Κοινωνιογλωσσικές αναπαραστάσεις του φύλου σε κείμενα μαζικής κουλτούρας για παιδιά: Η περίπτωση των κινουμένων σχεδίων</i>	1027
Maria Mastropavlou <i>The status of grammatical gender in the lexicon: Exploring the role of suffixes in online gender processing and lexical access in Greek</i>	1040
Nikos Mathioudakis <i>The fuzzy areas of guessing or inferencing the idiosyncractic vocabulary of Kazantzakis' Odys(s)ey</i>	1054
Nikos Mathioudakis & Athanasios Karasimos <i>Dialectic and idiomatic aspects in Odys(s)ey by Nikos Kazantzakis</i>	1070
Elizabeth Mela-Athanasopoulou <i>Dialect fieldwork evidence of the Ionian Sea islands and the notion of word identification in Modern Greek</i>	1089
Dionysios Mertyris <i>Deflexion in Northern Greek: The loss of the genitive</i>	1100
Milena Milenova <i>The acquisition of new and similar sounds: Evidence from bulgarian learners of Modern Greek</i>	1113
Lydia Mitits <i>Language learning strategy use in Greek as a second versus English as a foreign language</i>	1122
Ricardo Moreno-Briseño <i>Is Greek viewpoint aspect translatable into English and Spanish?</i>	1135
Ιφιγένεια Μουλίνου <i>Δραστικότητα και ευθύνη στο δίκαιο των ανηλίκων</i>	1144
Israel Muñoz Gallarte <i>The Greek-Spanish dictionary of the New Testament (DGENT): Contextual factors and some practical examples</i>	1152
Thanassis Nakas & Georgia Katsouda <i>Lexical blending: A new typology</i>	1165
Στέλα Νεστοράτου <i>Γλωσσικός σεξισμός στη διδασκαλία των ονομάτων της ελληνικής ως δεύτερης ή ξένης γλώσσας</i>	1177
Katerina Nicolaidis & Mary Baltazani <i>An investigation of acoustic and articulatory variability during rhotic production in Greek</i>	1192
Καλομοίρα Νικολού, Μαρία Ξεφτέρη, Παναγιώτα Γκουτζηγιάνη & Μαρία Παπουτσάκη <i>Η σύνθεση στα κυκλαδικά ιδιώματα: Μια πρώτη προσέγγιση</i>	1208
Νικόλαος Ντάγκας <i>Φωνολογική περιγραφή του ιδιώματος των Βεντζίων Γρεβενών</i>	1226
Θεόδωρος Ξιούφης <i>Η κωδικοποίηση της συναισθηματικής αιτιότητας μέσω των προθέσεων της νέας ελληνικής γλώσσας</i>	1239
Μαριάνθη Οικονομάκου & Μανόλης Σοφός <i>Γλωσσικά «λάθη», γλωσσική ιδεολογία και διδασκαλία της γλώσσας: Μια έρευνα πεδίου</i>	1250

ΦΩΝΟΛΟΓΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΙΔΙΩΜΑΤΟΣ ΤΩΝ ΒΕΝΤΖΙΩΝ ΓΡΕΒΕΝΩΝ

Νικόλαος Ντάγκας

Αριστοτέλειο! Πανεπιστήμιο! Θεσσαλονίκης!

nntagkas@yahoo.gr

Abstract

This paper outlines the phonological profile of the Northern Modern Greek dialect spoken in the region of Ventzia in the prefecture of Grevena. The data were collected from native speakers of the dialect with the use of various qualitative research tools. We examine the phonological processes regarding vowels and consonants (single consonants, consonant clusters) and provide a synchronic phonological description within the framework of functional phonology. We conclude with a description of the stress system.

Λέξεις-κλειδιά: νεοελληνική διαλεκτολογία, βόρεια ιδιώματα, φωνολογία

1. Εισαγωγή

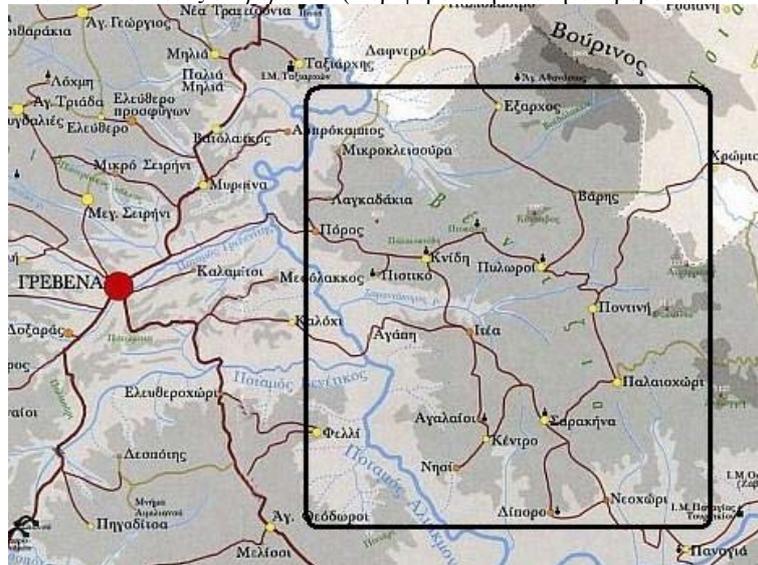
Η παρούσα ανακοίνωση αποτυπώνει το φωνολογικό προφίλ του βορείου ιδιώματος (ΒΙ) της περιοχής των Βεντζίων Γρεβενών¹ (Εικόνα 1). Το διαλεκτικό υλικό προέρχεται από προσωπική επιτόπια έρευνα, που πραγματοποιήθηκε κατά βάση στο χωριό Σαρακίνα (Ντάγκας 2012β) και συμπληρωματικά στα χωριά Δίπορο, Ιτέα, Κνίδη, Νεοχώρι και Παλαιοχώρι, το καλοκαίρι του 2013. Για τη συλλογή του υλικού εφαρμόστηκαν αλληλοσυμπληρωματικά διάφορες ποιοτικές μέθοδοι, όπως συμμετοχική παρατήρηση, συνέντευξη και ελεύθερη συζήτηση (μαγνητοφώνηση-απομαγνητοφώνηση), άμεσες και έμμεσες ερωτήσεις, αυτοπαρατήρηση. Η εξέταση εστιάζει στην «αμιγή» μορφή του ιδιώματος και κατά συνέπεια στη γλωσσική συμπεριφορά των πρωτοτυπικών ομιλητών του (γυναίκες εντόπιας καταγωγής και τρίτης ηλικίας, με αμελητέα τυπική μόρφωση, αμετακίνητες και απασχολούμενες με οικιακές-αγροτικές εργασίες [Ντάγκας 2012α]). Αφενός παρουσιάζονται οι φωνολογικές αλλαγές, όσον αφορά τα φωνήεντα και τα σύμφωνα (μοναδικά σύμφωνα, πρωτογενή και δευτερογενή² συμφωνικά συμπλέγματα), τόσο στο πλαίσιο της μορφολογικής όσο και της φωνολογικής λέξης³. Αφετέρου προτείνεται μια συγχρονική φωνολογική περιγραφή από τη σκοπιά της λειτουργικής θεωρίας (Martinet 1956, 1964, 1997), η οποία έχει εφαρμοστεί ευρέως σε περιγραφές των ΒΙ (Κατσάνης 1985, Μαργαρίτη-Ρόγκα 1985, Πλαδή 1996, Ντίνας 2005). Τέλος, ακολουθούν ορισμένες παρατηρήσεις σχετικά με τον τονισμό.

¹ Το εντόπιο ΒΙ απαντά στα χωριά Βάρη, Δίπορο, Έξαρχος, Ιτέα, Κνίδη, Νεοχώρι, Παλαιοχώρι, Πιστικό, Πόρος, Πυλοροί, Σαρακίνα. Δεν απαντά στα χωριά Αγαλαίοι, Κέντρο, Λαγκαδάκια, Μικροκλεισούρα, Νησί, Ποντινή, όπου με την ανταλλαγή πληθυσμών του 1923 εγκαταστάθηκαν Πόντιοι και Μικρασιάτες πρόσφυγες (Αναστασιάδης 1994).

² Στην περιγραφή των ΒΙ, ως δευτερογενή (secondary consonant clusters) χαρακτηρίζονται τα συμφωνικά συμπλέγματα που προκύπτουν από αποβολή ενδιάμεσου άτονου [i, u] (Newton 1972: 200-214).

³ Χρησιμοποιούμε τον όρο «φωνολογική λέξη» με την ευρεία έννοια (Πετρούνιας 2002: 523-525), χωρίς να ακολουθούμε την ειδικότερη διάκριση σε φωνολογική λέξη / κλιτική ομάδα / φωνολογική φράση (Nespor 2006, Nespor and Vogel 2007).

Εικόνα 1: Τα Βέντζια Γρεβενών (Περιφερειακή Ενότητα Γρεβενών 2014)

2. Φωνολογική περιγραφή

2.1 Φωνήεντα

Στα φωνήεντα χαρακτηριστικός είναι ο βόρειος φωνηεντισμός (Χατζιδάκις 1905: 250-263, Newton 1972: 182-199, Συμεωνίδης 1977, Κοντοσόπουλος 2001: 94-95, Trudgill 2003). Κανονική και χωρίς εξαίρεση είναι η ανύψωση (vowel raising) των άτονων [e, o] σε [i, u] αντίστοιχα π.χ. [redí] > [rjídji] ‘παιδί’, [polí] > [rulí] ‘πολύ’. Η αποβολή των πρωτογενών άτονων υψηλών [i, u] (high vowel loss) πραγματοποιείται υποχρεωτικά σε τελική συλλαβή, ανοιχτή ή κλειστή, π.χ. [éçi] > [jés] ‘έχει’, [óru] > [ór] ‘όπου’, [rséftis] > [rséfts] ‘ψεύτης’, [rsáksun] > [rsáksn] ‘ψάξουν’. Ωστόσο, το τελικό άτονο [i] των ονομάτων κατά κανόνα διατηρείται στο πλαίσιο της φωνολογικής λέξης, όταν ακολουθεί κτητικό κλιτικό⁴ π.χ. [ijíftim] ‘η νύφη μου’, [tmjéfis] ‘τη μέση σου’, [tuxuráfjits] ‘το χωράφι τους’. Σε μεγάλη έκταση σημειώνεται η αποβολή και σε αρχική ή εσωτερική ανοιχτή συλλαβή⁵ π.χ. [ripó] > [rnó] ‘πεινώ’, [kutsós] > [ktsós] ‘κουτσός’, [étimos] > [jétimus] ‘έτοιμος’, [ákusa] > [áksa] ‘άκουσα’. Συνεπώς, ο φωνηεντισμός του ιδιώματος ακολουθεί τον «αυστηρό βόρειο τύπο» (Κοντοσόπουλος 2001: 94). Αξίζει να επισημανθεί ότι τα δευτερογενή άτονα [i, u], που προκύπτουν από ανύψωση των άτονων [e, o], διατηρούνται κανονικά, σε αντίθεση με άλλα ΒΙ όπου αποβάλλονται όπως και τα πρωτογενή (Ανδριώτης 1931).

Ποικιλία διακρίνει την εξέλιξη των ακολουθιών ΣεΦ, ΣιΦ (Χατζιδάκις 1905: 332-355, Newton 1972: 154-181, Μαργαρίτη-Ρόγκα 1986). Ειδικότερα, οι ακολουθίες ΣεΦ, ΣιΦ, όπου Σ = [k, g, x, γ, n, l, s, z, ts, dz], και ΣεΦ, ΣιΦ εξελίσσονται με πολλαπλές

⁴ Απαντούν και διπλοτυπίες χωρίς / με αποβολή π.χ. [tucifáçis] / [tucifáçts] ‘το κεφάλι σου’, [stufpíçisas] / [stufpíçitsas] ‘στο σπίτι σας’.

⁵ Αλλά υπό περιορισμούς, λ.χ. απαγορεύεται όταν ακολουθεί [r] π.χ. [tʃiçí] (*[tʃiçí]) ‘τυρί’, [kurázumʃi] (*[krázumʃi]) ‘κουράζομαι’.

διαδικασίες (ημιφωνοποίηση του [e, i], ουράνωση-ουρανικοποίηση του προηγούμενου συμφώνου, αποβολή του ημιφώνου), σε ακολουθίες ουρανικού [c, ʃ, ɟ, j, ɲ, ʎ], ουρανοφανιακού [ʃ, ʒ, ʝ, ɟʒ] ή ουρανικοποιημένου [tʃ] με φωνήεν π.χ. [ɣlikéa]⁶ > [ɣlicá] ‘γλυκιά’, [vrakía] > [vracá] ‘βρακιά’, [keraséa] > [ciraʃá] ‘κερασιά’, [isia] > [íʃa] ‘ΐσια’, [kréas] > [krjás] ‘κρέας’, [kírɣia] > [círɣjá] ‘κουδούνια’. Παρόμοια, οι ακολουθίες ΣεΦ, όπου Σ = [p, b, f, v, t, d, θ, ð, m], και ΦρεΦ εξελίσσονται σε ακολουθίες ουρανικοποιημένου [pʃ, bʃ, ʃʃ, vʃ, tʃ, dʃ, θʃ, ðʃ, mʃ, tʃ] με φωνήεν π.χ. [kuféa] > [kfjá] ‘κουφή’, [stranéa] > [stranjá] ‘στραβή’, [teáfi] > [tjáʃʃ] ‘θειάφι’, [ɣrindéa] > [ɣrɲɲɲjá] ‘δοκάρι’, [vaθéa] > [vaθjá] ‘βαθιά’, [miroδέa] > [mɲiɲuðjá] ‘μυρωδιά’, [kalaméa] > [kalamjá] ‘καλαμιά’, [piperéa] > [pɲipɲitjá] ‘πιπεριά’. Οι ακολουθίες ΣιΦ, όπου Σ = [p, b, f, v, t, d, θ, ð, m], και ΦριΦ εξελίσσονται, με ημιφωνοποίηση του [i] και μετέπειτα συμφωνοποίησή του, σε ακολουθίες ΣςΦ / ΣʃΦ / ΣɲΦ π.χ. [xoráfia] > [xuráʃʃa] ‘χωράφια’, [nóðia] > [nóðʃa] ‘βόδια’, [kalámia] > [kalámɲa] ‘καλάμια’, [piperéa] > [pɲipɲérja] ‘πιπέρια’.

Ανάπτυξη ημιφώνου⁷ (Φάβης 1951, Tzitzilis 1997-1998, Πετρούνιας 2002: 378, Baltazani & Torintzi 2010) παρατηρείται κυρίως πριν από [é], και σπανιότερα πριν από [ó], σε αρχική θέση π.χ. [éxo] > [jéxu] ‘έχω’, [óci] > [wóc] ‘όχι’, αλλά και σε εσωτερική μεταφωνηεντική θέση π.χ. [kaénas] > [kajénas] ‘κανέννας’, [krióno] > [krɲiɲónu] ‘κρυώνω’. Έντονη είναι η τάση ανάπτυξης αρχικού («προθετικού») [a] (Κατσουλέας 1977, Tzitzilis 2000) σε ονόματα π.χ. [láθos] > [aláθus] (αρσ.) ‘λάθος’, σε ρήματα π.χ. [ɣnoρίζo] > [aɣnoɲízɲu] ‘γνωρίζω’, σε επιρρήματα και άλλα άκλιτα π.χ. [xóɲja] > [axóɲja] ‘χώρια’, [protú] > [apɲutú] ‘προτού’. Η ανάπτυξη του είναι υποχρεωτική, όπου μετά από αποβολή άτονου [i, u] θα προέκυπτε σε αρχική θέση δευτερογενές συμφωνικό σύμπλεγμα με πρώτο μέλος υγρό [l, ʎ, r] π.χ. [rinári] > [arɲárɲ] ‘ρινάρι (του αργαλειού)’, [rimáða] > [armáða] ‘ρημάδα’, [litós] > [altós] ‘λυτός’, [lipúme] > [alɲúmɲi] ‘λυπάμαι’.

Από την άλλη, απαντά και η αντίθετη τάση για αποβολή αρχικών άτονων φωνηέντων (Browning 2002: 81-83) π.χ. [aposténo] > [pɲɲsténu] ‘αποσταίνω’, [emetós] > [mítót] (ουδ.) ‘εμετός’, [olóρθos] > [lóρθus] ‘όρθιος’, [ipodénome] > [pɲdénomɲi] ‘φορώ υποδήματα’. Σε λίγες περιπτώσεις, διατηρείται αρχικό άτονο [u] < [o] (Δουγά-Παπαδοπούλου & Τζίτζιλής 2006: 39) π.χ. [omiázoz] > [umɲázɲu] ‘μοιάζω’, [olíγos] > [ulíγus] ‘λίγος’. Επίσης, στο πλαίσιο της φωνολογικής λέξης, διατηρείται το αρχικό άτονο φωνήεν ορισμένων ρηματικών τύπων μετά από τελικό σύμφωνο π.χ. [namíɲɲitɲun] ‘να μην έρθουν’, [ðaʃʃɲdót]⁸ ‘θα τους δω’.

Περιορισμένη έκταση έχουν ποικίλες τροπές, όπως: α) στρογγύλωση (rounding) [e] > [o]⁹ (Newton 1972: 26-27, Συμεωνίδης 1972) π.χ. [jemátos] > [jumátus] ‘γεμάτος’, [polestó] > [pɲɲlestó] ‘ρίχνω’, [zenɲári] > [zɲɲɲári] ‘ζευνάρι’. β) ανομοίωση [o] > [e]¹⁰ (Χατζιδάκης 1905: 239) π.χ. [θolós] > [θɲilós] ‘θολός’, [andíðoro] > [andjídjiru] ‘αντίδορο’. γ) χαμήλωση (lowering) [e] > [a] σε αρχική θέση (Χατζιδάκης 1905: 233-234) π.χ. [embodót] > [ambudót] ‘εμποδίζω’, [ɲɲgóni] > [aɲgónɲ] ‘εγγόνι’. δ) χαμήλωση [i] > [e], [e] > [a] σε εσωτερική θέση πλάι σε υγρό (preliquid lowering) (Newton 1972: 195·

⁶ Για το μεταπλασμό -εΐα > -έα των θηλυκών επιθέτων πβ. Χατζιδάκης (1907: 261-262).

⁷ Το φαινόμενο αναφέρεται και ως διφθογοποίηση (diphthongization) (Newton 1972: 29, Nespor 2006: 103).

⁸ Για τον τύπο [íjða] ‘είδα’ στα νεοελληνικά ιδιώματα πβ. Μαργαρίτη-Ρόγκα (1989).

⁹ Και με ανύψωση [o] > [u].

¹⁰ Και με ανύψωση [e] > [i].

Tzitzilis 1997-1998, 2000) π.χ. [tjira] > [tjera] ‘κοίτα’, [plerono] > [pɫarónu] ‘πληρώνω’, [lerono] > [ɫarónu] ‘λερώνω’, [ceratás] > [caratás] ‘κερατάς’.

Περιστασιακά απαντούν κάποιιοι αρχαϊσμοί, όπως [u] στη θέση του αρχαίου <υ> π.χ. [tamarúkuta] ‘βιαστικά’ (δωρ. μαρυκάομαι [Τσοπανάκης 1983α]) ή [a] στη θέση του αρχαίου <η> π.χ. [alícia] ‘ηλικία’ (δωρ. άλικία [Τζιτζιλής 2008]), [lanátj] ‘περιλαίμιο με καρφιά’ (έν- + δωρ. ἄλος [Τζιτζιλής 2008]).

Στο πλαίσιο της φωνολογικής λέξης, τελικό άτονο [u] (πρωτογενές ή δευτερογενές) και αρχικό τονισμένο [é] συγχωνεύονται σε [ó] (Ανδριώτης 1956, Μαλικούτη-Drachman & Drachman 1983) π.χ. [apu éxo] > [aróxu] ‘που έχω’, [apo éna] > [apu éna] > [aróna] ‘από ένα’. Επίσης, τελικό άτονο [u] (πρωτογενές ή δευτερογενές) υπερισχύει του αρχικού τονισμένου [i] (Newton 1972: 46) π.χ. [apu íman] > [arúman] ‘που ήμουν’, [to ípa] > [tu ípa] > [túra] ‘το είπα’.

Από τις παραπάνω διαδικασίες προκύπτει συγχρονικά ένα τριγωνικό σύστημα πέντε φωνηεντικών φωνημάτων (Πίνακας 1), στο οποίο εντάσσεται επιπλέον το ημίφωνο /j/ (Martinet 1997: 88) με το διακριτικό χαρακτηριστικό (ΔΧ) /-συλλαβικό/ (Μαργαρίτη-Ρόγκα 1985: 56, Πλαδή 1996: 77). Σε αντίθεση με άλλες νεοελληνικές διαλέκτους, καθώς και με ορισμένα ΒΙ (Τζιτζιλής, υπό έκδοση), απουσιάζει το κεντρικό /ə/. Οι φωνολογικές αντιθέσεις /i/ ~ /e/, /u/ ~ /o/ ουδετεροποιούνται σε άτονη θέση, όπου απαντούν μόνο τα υψηλά [i, u] π.χ. [jiló] ‘γελώ’ - [jéla] ‘γέλα’, [rutó] ‘ρωτώ’ - [róta] ‘ρώτα’. Η αντίθεση /i/ ~ /j/ λειτουργεί μόνο σε άτονη μεταφωνηεντική θέση π.χ. /fái/ ‘φάει’ ~ /fáj/ ‘φάει’. Το ημίφωνο [w] δεν έχει φωνηματική αξία, αλλά συνιστά ελεύθερη ποικιλία του /u/ σε άτονη μεταφωνηεντική θέση π.χ. /ráu/ → [ráu], [ráw] ‘πάω’. Τα τονισμένα /é, ó/ σε αρχική και σε εσωτερική μεταφωνηεντική θέση πραγματώνονται εναλλακτικά ως [é], [jé] και [ó], [wó] αντίστοιχα π.χ. /énas/ → [énas], [jénas] ‘ένας’, /aéras/ → [aéras], [ajéras] ‘αέρας’, /ós/ → [ós], [wós] ‘όσοι’. Αντίστροφα, η ακολουθία /Φjé/ πραγματώνεται εναλλακτικά ως [Φjé], [Φέ] π.χ. /bujá/ → [bujá] ‘μπογιά’ αλλά /bujés/ → [bujés], [bués] ‘μπογιές’, /lujá/ → [lujá] ‘λογής (θηλ. εν.)’ αλλά /lujés/ → [lujés], [lués] ‘λογής (θηλ. πληθ.)’.

Πίνακας 1: Ταξινόμηση των φωνηεντικών φωνημάτων

	Μπροστινό		Πισινό
Υψηλό	-Συλλαβικό	j	u
	+Συλλαβικό	i	
Μέσο		e	o
Χαμηλό			a

2.2 Σύμφωνα

Μεγάλη έκταση έχει το φαινόμενο της ουράνωσης-ουρανικοποίησης (palatalization)¹¹ (Newton 1972: 126-153, Μαλικούτη-Drachman & Drachman 1977). Κανονική είναι η ουράνωση των υπερωικών και των φατνιακών ([k, g, x, γ, n, l, s, z, ts, dz] > [c, ʃ, ç, j, ɲ, ʎ, ʒ, ʝ, ɟʒ]) πριν από μπροστινό φωνήεν [i, e] π.χ. [neró] > [ɲiró] ‘νερό’, [kséro] > [kʃéru] ‘ξέρω’, [zimosá] > [zímusa] ‘ζύμωσα’. Στο ίδιο περιβάλλον προαιρετική είναι η

¹¹ Θεωρούμε ότι η ουράνωση αφορά την κύρια άρθρωση, ενώ η ουρανικοποίηση τη δευτερεύουσα άρθρωση (συνάρθρωση). Για τα ουρανικοποιημένα σύμφωνα βλ. Martinet (1997: 59), Ladefoged & Maddieson (1996: 363-365), Ladefoged (2007: 283-284).

ουρανικοποίηση των χειλικών, των οδοντικών και του [r] ([p, b, f, v, t, d, θ, δ, m, r] > [pj, bj, fj, vj, tj, dj, θj, δj, mj, rj]) π.χ. [píso] > [pjísu] ‘πίσω’, [patéras] > [patjéras] ‘πατέρας’, [méli] > [mjéll] ‘μέλι’, [paréa] > [parjéa] ‘παρέα’. Υποχρεωτική είναι η ουράνωση-ουρανικοποίηση όλων των συμφώνων σε τελική θέση μετά από αποβολή άτονου [i] π.χ. [koráki] > [kurác] ‘κοράκι’, [váni] > [váŋ] ‘βάζει’, [étsi] > [jéʃ] ‘έτσι’, [kómbi] > [kómbj] ‘κόμποι’, [kóni] > [kónj] ‘κόβει’, [nódi] > [nódj] ‘βόδι’, [potámi] > [putámj] ‘ποτάμι’, [samári] > [samárj] ‘σαμάρι’. Το ίδιο ισχύει κατά κανόνα και σε αρχικά ή εσωτερικά δευτερογενή συμφωνικά συμπλέγματα π.χ. [simá] > [ʃmá] ‘σιμά’, [átixos] > [átixus] ‘άτυχος’. Παράλληλα, στα δευτερογενή συμπλέγματα απαντά και η αντίθετη τάση για απουράνωση/απο-ουρανικοποίηση (depalatalization) ουρανικών συμφώνων (Μαλικούτη-Drachman & Drachman 1977) π.χ. [éçis] > [jéçs] ‘έχεις’, [jiló] > [gló] ‘κυλώ’.

Υποχωρητική αφομοίωση ουρανικότητας (palatality assimilation) (Newton 1972: 149-153) σημειώνεται σε πρωτογενή συμπλέγματα με πρώτο μέλος συριστικό τριβόμενο [s, z] π.χ. [scénome] > [ʃcénumji] ‘σκέφτομαι’, [láspi] > [láʃpi] ‘λάσπη’, [stefanóno] > [ʃtjifanónu] ‘στεφανώνω’, [sfika] > [ʃfjika] ‘σφήκα’, [znérkos] > [zvjérkus] ‘σβέρκος’, [kurazménos] > [kurazmjénus] ‘κουρασμένος’, ή πλευρικό [l] π.χ. [káltses] > [káʃʃis] ‘κάλτσες’, [vɣalméno] > [vɣalmjénu] ‘βγαλμένο’. Λίγες αλλά αρκετά ενδιαφέρουσες είναι οι περιπτώσεις αφομοίωσης ουρανικότητας σε δευτερογενή συμπλέγματα (Μαλικούτη-Drachman & Drachman 1977), είτε υποχωρητικής π.χ. [zumí] > [zmjí] ‘ζουμί’, [skulíci] > [ʃclíc], [ʃklíc] ‘σκουλήκι’ είτε προχωρητικής π.χ. [sitári] > [ʃtjárj] ‘σιτάρι’, [scilóðondo] > [ʃclóðundu], [ʃklóðundu] ‘κυνόδοντας’.

Στο πλαίσιο της φωνολογικής λέξης, τα τελικά φατνιακά [n, s, ts] τείνουν να ουρανώνονται πριν από αρχικό μπροστινό φωνήεν [i, e] π.χ. [ton ípa] > [tunípa] ‘του είπα’, [sas émas] > [sajémají] ‘σας μάζεψε’, καθώς και πριν από ουρανικό, ουρανοφατνιακό ή ουρανικοποιημένο σύμφωνο π.χ. [tus léo] > [ʃléu] ‘τους λέω’, [mas timún] > [majtmún] ‘μας τιμούν’.

Αρχικά άηχα κλειστά, καθώς και αρχικά πρωτογενή συμπλέγματα με άηχο κλειστό, τείνουν να ηχηροποιούνται π.χ. [kuvás] > [guvás] ‘κουβάς’, [póza] > [bóza] ‘πόζα’, [taváni] > [daváni] ‘ταβάνι’, [ʃobános] > [dʒubánus] ‘τσοπάνης’, [skurjázno] > [zɡurjáznu] ‘σκουριάζω’. Μεγάλη έκταση έχει η αφομοίωση ηχηρότητας (voice assimilation) στα δευτερογενή συμπλέγματα (Μαργαρίτη-Ρόγκα 1990). Συνήθως πρόκειται για υποχωρητική ηχηροποίηση π.χ. [tsápiza] > [tsábza] ‘τσάπιζα’, [xafárides] > [xafábðjis] ‘χασάπηδες’ ή αηχοποίηση π.χ. [údisa] > [útsa] ‘ταίριασα’, [anévika] > [aréfika] ‘ανέβηκα’. Προχωρητική ηχηροποίηση σημειώνεται πάντα στην κατάληξη -ετε (β’ πληθ.) μετά από ηχηρό εμποδιστικό ή ρινικό π.χ. [ðulévete] > [ðlévdji] ‘δουλεύετε’, [kámete] > [kámdji] ‘κάνετε’. Τα δευτερογενή ρινικά συμπλέγματα (Newton 1972: 210) παρουσιάζουν αστάθεια ως προς την αφομοίωση ηχηρότητας π.χ. [ajénito] > [ajéntu] ‘αγέννητο’ αλλά [oranotá] > [upandá] ‘απανωτά’, [ðaniká] > [ðaniká] ‘δανεικά’ αλλά [jénika] > [jénga] ‘έγινα’, [vrómika] > [vrómka] ‘βρόμικα’ αλλά [arómika] > [arómga] ‘απέμεινα’.

Ποικίλες αφομοιώσεις ηχηρότητας σημειώνονται και στο πλαίσιο της φωνολογικής λέξης, συχνά σε συνδυασμό με αφομοίωση τόπου άρθρωσης. Ειδικότερα, παρατηρείται υποχωρητική ηχηροποίηση άηχων συμφώνων πριν από ηχηρά σύμφωνο π.χ. [óru vrún] > [óbrvrún] ‘όπου βρουν’, [ðikós mu] > [θkózm] ‘δικός μου’. Άηχο κλειστό υφίσταται προχωρητική ηχηροποίηση μετά από ρινικό (postnasal voicing), το οποίο συμφωνεί με τον τόπο άρθρωσης του κλειστού (nasal assimilation), π.χ. [ton rótisa] > [tumbótisa] ‘τον

πότισα', [tin kóta] > [ɲgóta] 'την κότα', [tin tsácisan] > [ndzáksan] 'την τσάκισαν', [tin ʃánda] > [ndzánda] 'την τσάντα'. Αντίθετα, όσον αφορά τα συμπλέγματα άηχου κλειστού με άηχο μετά από ρινικό, παρατηρείται μόνο αφομοίωση τόπου άρθρωσης του ρινικού, χωρίς προχωρητική ηχηροποίηση του συμπλέγματος (Τζάρτζανος 1909: 51, Μαργαρίτη-Ρόγκα 1985: 129) π.χ. [ton kséro] > [tuɲkʃéru] 'τον ξέρω', [ton pséfti] > [tumpʃéfti] 'τον ψεύτη', [na tin pčásis] > [nampčásis] 'να την πιάσεις'. Τέλος, απαντούν και περιπτώσεις συνδυασμού υποχωρητικής ηχηροποίησης, προχωρητικής ηχηροποίησης μετά από ρινικό και αφομοίωσης τόπου άρθρωσης του ρινικού (Newton 1972: 207) π.χ. [stin pórta] > [zmbórtá] 'στην πόρτα', [stin kóri] > [zɲgóri] 'στην κόρη', [stin ʃánda] > [zɲdzánda] 'στην τσάντα'.

Ανομοίωση τρόπου άρθρωσης (manner dissimilation) συμβαίνει υποχρεωτικά σε δευτερογενή συμπλέγματα με πρώτο μέλος ρινικό ή πλευρικό [n, ɲ, l, ʎ] και δεύτερο μέλος συριστικό τριβόμενο [s, z, ʃ, ʒ], το οποίο τρέπεται σε συριστικό προστριβόμενο [ts, dz, ʃ, dʒ] (Τζάρτζανος 1909: 41-44, Παπαδόπουλος 1926: 46)¹², π.χ. [vánis] > [vánts] 'βάσεις', [kúnise] > [kúɲʃi] 'κούνησε', [tiyániza] > [tɲiyándza] 'τηγάνιζα', [tiyánize] > [tɲiyándzi] 'τηγάνιζε', [élisa] > [jéltsa] 'έλυσα', [élise] > [jélʃi] 'έλυσε', [stóliza] > [stóldza] 'στόλιζα', [stólize] > [stóldʒi] 'στόλιζε'. Τα δύο μέλη του συμπλέγματος μετά από την ανομοίωση συμφωνούν πάντα ως προς το χαρακτηριστικό της ουρανιόκτητας. Ανομοίωση τρόπου άρθρωσης παρατηρείται και μεταξύ οδοντικών [θ, δ] και συριστικών τριβόμενων (Newton 1972: 203), με αποτέλεσμα συριστικό προστριβόμενο π.χ. [méθisa] > [mjétsa] 'μέθυσα', [aráðize] > [arádʒi] 'αράδιαζε'. Η ανομοίωση αυτού του τύπου απαντά συχνά σε συνδυασμό με αφομοίωση ηχηρότητας (Newton 1972: 202) π.χ. [máðisa] > [mátsa] 'μάδησα', [meθizménos] > [mjidzɲjénus] 'μεθυσμένος', ενώ δεν αφορά τις καταλήξεις π.χ. [klóθis] > [klóθs] 'κλώθεις', [lixúðis] > [lixúðs] 'λιχούδης'.

Ασθενής είναι η τάση χειλικοποίησης (labialization) των συμφώνων (Ladefoged & Maddieson 1996: 356-360, Ladefoged 2007: 286) πριν από τονισμένο [ó] π.χ. [kóta] > [kwóta] 'κότα', [sópa] > [swópa] 'σώπα', [tósá] > [twósá] 'τόσα', [pórta] > [pwórta] 'πόρτα'. Το ίδιο ισχύει και για την τάση υπερωικοποίησης (velarization) του πλευρικού [l] > [ʎ] (Ladefoged & Maddieson 1996: 360-363, Ladefoged 2007: 94, 285) πριν από τονισμένο [á] π.χ. [psilá] > [pʃilá] 'ψηλά', [kalá] > [kaʎá] 'καλά'.

Το ηχηρό τριβόμενο [j] σε μεσοφωνηεντική θέση ημιφωνοποιείται πριν από πισινό φωνήεν [a, o, u] π.χ. [ksepaɲázo] > [kʃipaɲázu] 'ξεπαγιάζω', [lojós] > [lujós] 'λογής (αρσ.)', [turkójuftos] > [tʃurkójuftos] 'Τουρκόγυφτος', ενώ αποβάλλεται πριν από μπροστινό φωνήεν [i, e] π.χ. [katajǐ] > [kataǐ] 'καταγής', [raǵéno] > [raénu]¹³ 'πηγαίνω'. Σε αρχική θέση διατηρείται κανονικά, χωρίς να υφίσταται ημιφωνοποίηση ή αποβολή, σε αντίθεση με άλλα ΒΙ της δυτικής Μακεδονίας (Παπαδόπουλος 1926: 32, Τσοπανάκης 1983β).

Τα ετυμολογικά αιτιολογημένα πρωτογενή ρινικά συμπλέγματα διατηρούν το ρινικό μέλος τόσο σε εσωτερική θέση, όσο και σε αρχική θέση μετά από αποβολή αρχικού άτονου φωνήεντος (Tzitzilis 1997-1998, 2000) π.χ. [emboró] > [mburó] 'μπαρώ', [endópios] > [ndópeus] 'ντόπιος', [ɲgastrónu] > [ɲgastrónu] 'γκαστρώνω'.

¹² Το φαινόμενο αναφέρεται και ως ανάπτυξη συνοδίτη φθόγγου (buffer consonant epenthesis) (Newton 1972: 209-210). Εφόσον αντιμετωπίζουμε τα συριστικά προστριβόμενα ως μοναδικά σύμφωνα και όχι ως συμφωνικά συμπλέγματα, θεωρούμε προτιμότερο να κάνουμε λόγο για ανομοίωση τρόπου άρθρωσης.

¹³ Η εναλλακτική προφορά [raǵénu] οφείλεται μάλλον σε προαιρετική ανάπτυξη προτονικού ημιφώνου [é] > [jé].

Τα δευτερογενή τρισυμφωνικά συμπλέγματα απλοποιούνται με αποβολή του ενδιάμεσου συμφώνου (Παπαδημητρίου & Μαργαρίτη-Ρόγκα 1984) π.χ. [níftika] > [nífka] ‘πλύθηκα’, [nistikós] > [nífkos] ‘νηστικός’, [kárnuvo] > [kárnu] ‘κάρβουνο’. Τα δευτερογενή διπλά (Newton 1972: 211-213) συνήθως διατηρούνται σε εσωτερική θέση ως ετεροσυλλαβικά π.χ. [rolómima] > [rulómma] ‘πέταμα’, [ránines] > [ráhnis] ‘πάνινες’, [túrcices] > [túrccis] ‘τούρκικες’. Απλοποιείται πάντοτε το διπλό [nn] στην κατάληξη του γ’ πληθυντικού των ρημάτων π.χ. [xánun] > [xán] ‘χάνουν’, [psélnun] > [pséln] ‘ψέλνουν’ και το διπλό [ss] όταν προηγείται σύμφωνο π.χ. [éksisa] > [jéksa] ‘έξυσα’, [épsise] > [jépfí] ‘έψησε’, [kópsis] > [kóps] ‘κόψεις’. Όμοια σύμφωνα απλοποιούνται και στο πλαίσιο της φωνολογικής λέξης π.χ. [t táfu] > [táfu] ‘του Τάσου’, [i patjéras s] > [ipatjéras] ‘ο πατέρας σου’¹⁴.

Χειλικός συνοδίτης φθόγγος [p, b] (buffer consonant) τείνει να αναπτύσσεται σε δευτερογενή συμπλέγματα μεταξύ χειλικού [m] και πλευρικού [l, ʎ] ή συριστικού τριβόμενου [s, ʃ, z, ʒ] (Newton 1972: 209-210)¹⁵ π.χ. [mulári] > [mblári] ‘μουλάρι’, [mihá] > [mblhá] ‘μηλιά’, [misós] > [mpsós] ‘μισός’, [xaramizménos] > [xarambzmjénus] ‘χαραμισμένος’. Ασθενέστερη είναι η τάση αυτή μεταξύ χειλικού [m] και οδοντικού [θ, ð] π.χ. [cimiθó] > [cimprθó] ‘κοιμηθώ’, [kromiðúli] > [krumbðúli] ‘κρεμμυδάκι’.

Οι ακολουθίες Φ΄sis, Φ΄zis σε τελική θέση εξελίσσονται με πολλαπλές διαδικασίες (Newton 1972: 83-87, Μαλικούτη-Drachman & Drachman 1977) σε Φ΄js, Φ΄jz, αντίστοιχα. Η εξέλιξη αφορά το β΄ ενικό πρόσωπο ρημάτων π.χ. [pésis] > [pjéjs] ‘πέσεις’, [fonázis] > [funájz] ‘φωνάζεις’ και την ονομαστική ενικού ονομάτων π.χ. [zísis] > [zíjs] ‘Ζήσης’, [karajózis] > [garajójz] ‘καραγκιόζης’. Αξίζει να σημειωθεί ότι για ορισμένους ρηματικούς τύπους η αντίθεση της ηχηρότητας στο τελικό συριστικό τριβόμενο αποτυπώνει και τη μορφολογική διάκριση συνοπτικού / μη συνοπτικού π.χ. [kurájs] ‘κουράσεις’ / [kurájz] ‘κουράζεις’, [lújs] ‘λούσεις’ / [lújz] ‘λούζεις’.

Περιορισμένης εμβέλειας είναι κάποιες διαδικασίες, όπως: α) αφομοίωση, ανομοίωση ή ανομοιωτική αποβολή υγρών [l, r] π.χ. [vuljáríko] > [vurjárku] ‘βουλγαρικό’, [γίγορα] > [αγλίγορα] ‘γρήγορα’, [paríγορjá] > [paλίγορjá] ‘παρηγοριά’. β) υποκοριστική-εκφραστική ουράνωση [t] > [ʃ] π.χ. [matúli] > [maʃúli] ‘ματάκι’, [komatúli] > [kumaʃúli] ‘κομματάκι’, [γατόmala] > [γαʃτόmala] ‘γατότριχες’, [kokotéli] > [kukuʃtéli] ‘κοκοράκι’. γ) μετάθεση (Φάβης 1940) π.χ. [amíγdalo] > [mjíðyalu] ‘αμύγδαλο’, [máγulo] > [máluγu] ‘μάγουλο’, [skoró] > [skrupó] ‘σκορπίζω’.

Από τις παραπάνω διαδικασίες προκύπτει συγχρονικά ένα σύστημα σαράντα συμφωνικών φωνημάτων (Πλαδή 1996: 58-65, Tzitzilis 1997-1998) (Πίνακας 2). Για τα /ts, dz, ʃ, dʒ/ προκρίνεται η μονοφωνηματική ερμηνεία και η ένταξή τους στη συστοιχία των κλειστών¹⁶ (Μαργαρίτη-Ρόγκα 1985: 35-38). Επίσης, ως μοναδικά φωνήματα αντιμετωπίζουμε τα ουρανικά και ουρανοφατνιακά (Μαργαρίτη-Ρόγκα 1985: 38-39), καθώς και τα ουρανοκοποιημένα (Martinet 1964: 101, Πλαδή 1996: 44-48). Ειδικότερα, τα ουρανικά, ουρανοφατνιακά και ουρανοκοποιημένα αντιτίθενται φωνολογικά προς τα αντίστοιχα υπερωικά, φατνιακά, και μη ουρανοκοποιημένα: α) πριν από πισινό φωνήεν

¹⁴ Απλοποίηση παρατηρείται και με όμοια σύμφωνα που προκύπτουν από διάφορες διαδικασίες αφομοίωσης π.χ. [mas zálise] > [mazáʎfi] ‘μας ζάλισε’, [ti défteri] > [dʒéʎtʃi] ‘τη δεύτερη’.

¹⁵ Κατ’ ουσίαν, το ρινικό γίνεται σύνθετο τεμάχιο (complex segment) με ρινική και κλειστή άρθρωση.

¹⁶ Λ.χ. όσον αφορά την αφομοίωση ηχηρότητας μετά από ρινικό στο πλαίσιο της φωνολογικής λέξης, τα [ts, ʃ] συμπεριφέρονται όπως τα άηχα κλειστά, ενώ διαφοροποιούνται από τα συμπλέγματα άηχου κλειστού με άηχο [ks, kf, ps, pf] (βλ. παραπάνω).

π.χ. /ɣumúli/ ‘μικρό γκιούμι’ ~ /gumúli/ ‘όγκος’, /tʃáɾj/ ‘ευέξαπτος’ ~ /tsáɾj/ ‘τσάπα’, /tʃáɟj/ ‘θειάφι’ ~ /táfj/ ‘τάφοι’, /kɟjá/ ‘κουφή’ ~ /kɟá/ ‘κουφά’· β) σε τελική θέση π.χ. /xóɾj/ ‘χώνει’ ~ /xón/ ‘χώνουν’, /rós/ ‘πόσοι’ ~ /rós/ ‘πώς’, /kátj/ ‘κάτι’ ~ /kát/ ‘κάτω’, /kóɾj/ ‘κόποι’ ~ /ór/ ‘όπου’· γ) πριν από σύμφωνο π.χ. /áɫma/ ‘άλειμμα’ ~ /áɫma/ ‘άλμα’, /ʃkóɾj/ ‘σηκώνει’ ~ /skóɾj/ ‘σκόνη’, /rátjma/ ‘πάτημα’ ~ /tʃatmás/ ‘μεσότοιχος’¹⁷. Οι αντιθέσεις αυτές ουδετεροποιούνται πριν από μπροστινό φωνήεν /i, e/, όπου απαντούν μόνο ουρανικά και ουρανοφατνιακά π.χ. [léɾa] (*[léra]) ‘λέρα’, [katʃíc] (*[katsíc]) ‘κατσίκι’, ενώ παρατηρείται ελεύθερη εναλλαγή ουρανικοποιημένων και μη ουρανικοποιημένων π.χ. [tʃiɾó], [tiɾó] ‘κοιτώ’, [ɾjéɾa], [ɾéɾa] ‘πέρα’. Δεν έχουν φωνηματική αξία: α) όλα τα χειλικοποιημένα σύμφωνα, που συνιστούν ελεύθερη ποικιλία πριν από τονισμένο /ó/ π.χ. /kóta/ → [kóta], [kwóta] ‘κότα’, /róɫ/ → [ról], [ɾwól] ‘πόλη’· β) το υπερωικοποιημένο [ɟ], που συνιστά ελεύθερη ποικιλία πριν από τονισμένο /á/ π.χ. /kalá/ → [kalá], [kaɫá] ‘καλά’· γ) το υπερωικό [ɲ], που συνιστά αλλόφωνο του /n/ πριν από υπερωικό π.χ. /aŋgórj/ → [aŋgórj] ‘εγγόνι’.

Πίνακας 2: Ταξινόμηση των συμφωνικών φωνημάτων

			Χειλικό	Οδοντικό	Φατνιακό	Ουρανοφατνιακό	Ουρανικό	Υπερωικό
Κλειστό	Αηχο	-Ουρανικοποιημένο	p	t	ts	tʃ	c	k
		+Ουρανικοποιημένο	pʲ	tʲ				
	Ηχηρό	-Ουρανικοποιημένο	b	d	dz	dʒ	ɟ	g
		+Ουρανικοποιημένο	bʲ	dʲ				
Τριβόμενο	Αηχο	-Ουρανικοποιημένο	f	θ	s	ʃ	ç	x
		+Ουρανικοποιημένο	fʲ	θʲ				
	Ηχηρό	-Ουρανικοποιημένο	v	ð	z	ʒ	j	ɣ
		+Ουρανικοποιημένο	vʲ	ðʲ				
Ρινικό		-Ουρανικοποιημένο	m		n		ɲ	
		+Ουρανικοποιημένο	mʲ					
Πλευρικό					l		ɭ	
Παλλόμενο		-Ουρανικοποιημένο			r			
		+Ουρανικοποιημένο			rʲ			

2.3 Τονισμός

Τονικές μετακινήσεις σημειώνονται κατά την κλίση, την παραγωγή και τη σύνθεση. Ο τόνος κατεβαίνει: α) στον πληθυντικό των προπαροξύτων αρσενικών (Παπαδόπουλος 1926: 48, 58) π.χ. [rólimus] ‘πόλεμος’ / [ɾulémj] ‘πόλεμοι’, [kóɾakas] ‘κόρακας’ / [kɟɾás] ‘κόρακες’· β) στη γενική ενικού των προπαροξύτων αρσενικών σε [-us] (< -ος) (Παπαδόπουλος 1926: 49) π.χ. [áɲθɾupus] ‘άνθρωπος’ / [aɲθóɾj] ‘ανθρώπου’, [ðjáulus] ‘διάβολος’ / [ðjaól] ‘διαβόλου’· γ) στη γενική ενικού ορισμένων αρσενικών ονομάτων Αγίων, με χρονική σημασία (Μπουντώνας 1892: 38-39) π.χ. [tajjuɾjú] ‘του Αγίου Γεωργίου’, [tajnikulá] ‘του Αγίου Νικολάου’. Τόνος στην προπαραλήγουσα παρατηρείται σε σύνθετα (Ράλλη 2005: 192-194) π.χ. [ɣɾéka] ‘γυναίκα’ / [ɾalijíɾnika] ‘παλιогυναικα’, [ɾapáɾa] ‘παπάρα’ / [tɾaxanɟapáɾa] ‘τραχανοπαπάρα’ και σε ορισμένα μεγεθυντικά (Ράλλη 2005: 143-144) π.χ. [ɣumáɾj] ‘γομάρι’ / [ɣóɱarus] ‘γόμαρος’, [mskárj] ‘μοσχάρι’ / [múskarɟs] ‘μόσχαρος’.

¹⁷ Στη θέση αυτή παρατηρείται έλλειψη ελάχιστων ζευγών για την αντίθεση /±ουρανικοποιημένο/.

Ορισμένοι ρηματικοί τύποι α' και β' πληθυντικού φαίνεται να παραβιάζουν τον περιορισμό της τρισυλλαβίας και να παρουσιάζουν τόνο στην τέταρτη από το τέλος συλλαβή. Σε αυτήν την περίπτωση, ωστόσο, αναπτύσσεται και ένας δεύτερος τόνος στην παραλήγουσα, με αποτέλεσμα να σχηματίζονται δύο τροχαϊκοί πόδες (Τσοπανάκης 1983β, Μαλικούτη-Drachman & Drachman 1992) π.χ. [èrxumjéstji] 'ερχόμαστε', [èrçiféstji] 'έρχεστε', [skutòmástan] 'σκοτωνόμαστε', [skutònusástan] 'σκοτωνόμαστε', [èxasámji] 'χάσαμε', [èxaféstji] 'χάσατε'. Ο δεύτερος τόνος της κατάληξης είναι συνήθως ισχυρότερος ή ισοδύναμος του τόνου του ρηματικού θέματος, ποτέ όμως ασθενέστερός του. Το ίδιο φαινόμενο παρατηρείται και στο πλαίσιο της φωνολογικής λέξης, κατά τη συμπλοκή ρηματικού τύπου με προκλιτικό π.χ. [támasámji] 'τα μαζέψαμε', [tùfjirjéstji] 'το φέρατε'. Κατά τη συμπλοκή ρηματικού τύπου με εγκλιτικό, παρατηρείται κάποτε παρουσία δύο διαδοχικών τονισμένων συλλαβών, ως αποτέλεσμα αποβολής ενδιάμεσου άτονου φωνήεντος (Newton 1972: 198-199) π.χ. [áficé me] > [áfçémji]¹⁸ 'άφησέ με'.

3. Επίλογος

Στην ανακοίνωση αυτή παρουσιάστηκαν τα βασικά χαρακτηριστικά του ιδιώματος των Βεντζίων Γρεβενών σε φωνολογικό επίπεδο. Συνοψίζοντας τα κυριότερα, όσον αφορά τα φωνήεντα, παρατηρείται αυστηρά βόρειος φωνηεντισμός, ποικίλη εξέλιξη των ακολουθιών ΣεΦ, ΣίΦ, ανάπτυξη ημιφώνου κυρίως πριν από [έ], ανάπτυξη αρχικού («προθετικού») [a], αποβολή αρχικών άτονων φωνηέντων. Στο πλαίσιο της φωνολογικής λέξης, παρατηρείται συγχώνευση [-u# #έ-] > [-ό-] και διατήρηση του τελικού άτονου [i] των ονομάτων πριν από κλιτικό. Στο φωνηεντικό σύστημα συμπεριλαμβάνεται το ημίφωνο /j/, το οποίο διακρίνεται από το /i/ με το ΔΧ /-συλλαβικό/, ενώ απουσιάζει το κεντρικό φωνήεν /ə/, το οποίο απαντά σε άλλες νεοελληνικές διαλέκτους και μάλιστα σε ορισμένα ΒΙ. Στα σύμφωνα, σημειώνεται ουράνωση-ουρανικοποίηση, αφομοίωση ουρανικότητας, απουράνωση, ηχηροποίηση αρχικών άηχων κλειστών, αφομοίωση ηχηρότητας, ανομοίωση τρόπου άρθρωσης, διατήρηση ρινικών συμπλεγμάτων σε αρχική θέση, απλοποίηση τρισυμφωνικών συμπλεγμάτων και διπλών συμφώνων, ανάπτυξη χειλικού συνοδίτη φθόγγου, εξέλιξη Φ' sis# > Φ' js#, Φ' zis# > Φ' jz#. Αξίζει να επισημανθεί η παρουσία των ουρανικών, ουρανοφατνιακών και ουρανικοποιημένων συμφωνικών φωνημάτων, τα οποία αντιτίθενται φωνολογικά προς τα αντίστοιχα υπερωικά, φατνιακά, και μη ουρανικοποιημένα. Ως προς τον τονισμό, παρατηρούνται κάποιες τονικές μετακινήσεις (καταβιβασμός, αναβιβασμός) κατά την κλίση, την παραγωγή και τη σύνθεση, ενώ ορισμένοι ρηματικοί τύποι διατηρούν τον τόνο του ρηματικού θέματος στην τέταρτη από το τέλος συλλαβή και αναπτύσσουν δεύτερο τόνο στην προπαραλήγουσα. Εν κατακλείδι, πρόκειται για ένα τυπικό ΒΙ, με ορισμένες ιδιαιτερότητες, γνωστές και σε άλλα ΒΙ της Δυτικής Μακεδονίας¹⁹.

¹⁸ Αλλά και [áfçim'j].

¹⁹ Για τα ΒΙ της ευρύτερης περιοχής πβ. Μπουντόνας (1892), Καλινδέρης (1982), Τσοπανάκης (1983β), Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985), Ντίνας (2005), Βαδάση (2007).

Βιβλιογραφία

- Αναστασιάδης, Βασίλειος. 1994. “Οι Βαλαάδες και οι μικρασιάτες πρόσφυγες του Ν. Γρεβενών.” Στο *Πρακτικά Α΄ συνεδρίου των απανταχού Γρεβενιωτών*, 433-462. Γρεβενά: Δήμος Γρεβενών.
- Ανδριώτης, Νικόλαος. 1931. “Περί της αποβολής των νόθων φωνηέντων *i* και *u* εν τη νέα ελληνική.” *Αθηνά* 43: 171-185.
- Ανδριώτης, Νικόλαος. 1956. “Η κράση του συμπλέγματος *ou + ε* σε *ο* στη μεσαιωνική και νέα ελληνική.” Στο *Mélanges offerts à Octave et Melro Merlier*, Vol. 1, 1-11. Αθήνα: Institut Français d’Athènes.
- Βαδάση, Κωνσταντίνα. 2007. *Το Ρηματικό Κλιτικό Παράδειγμα στη Διάλεκτο της Δεσκάτης και των Περιχώρων της*. Μεταπτυχιακή Εργασία, ΑΠΘ. <http://invenio.lib.auth.gr/record/100557/files/gri-2008-965.pdf>
- Baltazani, Mary, and Nina Topintzi. 2010. “The phonology and phonetics of glides in North-Western Greek dialects.” In Angela Ralli, Brian D. Joseph, Mark Janse, and Athanasios Karasimos (eds), *Proceedings of the Fourth International Conference of Modern Greek Dialects and Linguistic Theory (MGDLT4)*, 61-74. Patras: University of Patras. http://imgd.philology.upatras.gr/files/MGDLT4_Proceedings.pdf
- Browning, Robert. 2002. *Η Ελληνική Γλώσσα-Μεσαιωνική και Νέα* (Μεταφρ., Μαρία Κονομή). Αθήνα: Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα.
- Δουγά-Παπαδοπούλου, Ευανθία, και Χρήστος Τζίτζιλής. 2006. *Το Γλωσσικό Ιδίωμα της Ορεινής Πιερίας: Λεξιλόγιο-Παραγωγικό*. Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών.
- Καλινδέρης, Μιχαήλ. 1982. *Ο Βίος της Κοινότητας Βλάτσης επί Τουρκοκρατίας εις το πλαίσιον του Δυτικομακεδονικού Περιβάλλοντος*. Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών.
- Κατσάνης, Νικόλαος. 1985. “Διαλεκτικά ΙΙΙ: Φωνολογικά των βορείων ιδιωμάτων.” *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 5: 47-63.
- Κατσουλέας, Σταύρος. 1977. “Το προθετικό *α* εις τα παρακαμβούνια γλωσσικά ιδιώματα.” Στο *Πρακτικά Α΄ συμποσίου γλωσσολογίας του βορειοελλαδικού χώρου (Ηπειρος-Μακεδονία-Θράκη)*, 193-208. Θεσσαλονίκη: ΙΜΧΑ.
- Κοντοσόπουλος, Νικόλαος. 2001. *Διάλεκτοι και Ιδιώματα της Νέας Ελληνικής*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Ladefoged, Peter. 2007. *Εισαγωγή στη Φωνητική* (Μετάφρ. Μαρία Μπαλτατζάνη). Αθήνα: Πατάκης.
- Ladefoged, Peter, and Ian Maddieson. 1996. *The Sounds of the World’s Languages*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Μαλικούτη-Drachman, Αγγελική, και Gaberell Drachman. 1977. “Τύποι φωνολογικών νόμων και βόρεια ιδιώματα.” Στο *Πρακτικά Α΄ Συμποσίου Γλωσσολογίας του Βορειοελλαδικού Χώρου (Ηπειρος-Μακεδονία-Θράκη)*, 37-50. Θεσσαλονίκη: ΙΜΧΑ.
- Μαλικούτη-Drachman. 1983. “Μη φωνολογικοί περιορισμοί σε φωνολογικούς νόμους βορείων ιδιωμάτων.” Στο *Πρακτικά Β΄ συμποσίου Γλωσσολογίας του Βορειοελλαδικού Χώρου (Ηπειρος-Μακεδονία-Θράκη)*, 183-196. Θεσσαλονίκη: ΙΜΧΑ.
- Μαλικούτη-Drachman. 1992. “Σύγκριση του ρηματικού τονισμού κοινής και διαλέκτων.” *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 13: 143-161.
- Μαργαρίτη-Ρόγκα, Μαριάννα. 1985. *Φωνολογική Ανάλυση του Σιατιστινού Ιδιώματος*. Θεσσαλονίκη: ΕΕΦΣΑΠΘ (Παράρτημα αρ. 57).

- Μαλικούτη-Drachman. 1986. “Η εξέλιξη των ακολουθιών ΣεΦ και ΣιΦ στο καταφυγιώτικο ιδίωμα.” *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 7: 11-19.
- Μαλικούτη-Drachman. 1989. “Ο τύπος [iʝða] σε νεοελληνικά ιδιώματα.” *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 9: 113-126.
- Μαλικούτη-Drachman. 1990. “Αφομοιώσεις ηχηρότητας στο ιδίωμα του Καταφυγίου.” *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 10: 151-168.
- Martinet, André. 1956. *La Description Phonologique: Avec Application au Parler Franco-Provençal d’Hauteville (Savoie)*. Genève - Paris: Librairie Droz - M. J. Minard.
- Martinet, André. 1964. *Économie des Changements Phonétiques: Traité de Phonologie Diachronique*. Berne: A. Francke S.A.
- Martinet, André. 1997. *Στοιχεία Γενικής Γλωσσολογίας*, μετάφραση Αγαθοκλής Χαραλαμπίδης. Θεσσαλονίκη: ΙΝΣ.
- Μπουντώνας, Ευθύμιος. 1892. *Μελέτη περί του Γλωσσικού Ιδιώματος Βελβεντού και των Περιχώρων αυτού*. Αθήνα: Βασιλικόν Τυπογραφείον Ν. Γ. Ιγγλέση.
- Nespor, Marina. 2006. *Φωνολογία* (Μεταφρ. Αγγελική Ράλλη, Αθανάσιος Νάτσης και Άννα Παπασταύρου). Αθήνα: Πατάκης.
- Nespor, Marina, and Irene Vogel. 2007. *Prosodic Phonology*. Berlin - New York: Mouton de Gruyter.
- Newton, Brian. 1972. *The Generative Interpretation of Dialect: A Study of Modern Greek Phonology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ντάγκας, Νικόλαος. 2012α. “Διαλεκτική συρρίκνωση και κοινωνιογλωσσικές παράμετροι: Η περίπτωση του ιδιώματος των Βεντζίων Γρεβενών.” Ανακοίνωση στα 4^α Τζαρτζάνεια, Τύρναβος, 7-9 Δεκεμβρίου.
- Ντάγκας, Νικόλαος. 2012β. *Το Ιδίωμα της Σαρακήνας Βεντζίων (Γρεβενών): Φωνητική-Φωνολογία*. Μεταπτυχιακή Εργασία, ΑΠΘ.
- Ντίνας, Κωνσταντίνος. 2005. *Το γλωσσικό ιδίωμα της Κοζάνης*. Κοζάνη: ΙΝΒΑ.
- Παπαδημητρίου, Λεωνίδα, και Μαριάννα Μαργαρίτη-Ρόγκα. 1984. “Περιορισμοί στις ιεραρχήσεις ηχητικότητας και απλοποίηση των συμπλεγμάτων στις νεοελληνικές διαλέκτους.” *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 4: 17-32.
- Παπαδόπουλος, Ανθιμος. 1926. *Γραμματική των Βορείων Ιδιωμάτων της Νέας Ελληνικής Γλώσσης*. Αθήνα: Γλωσσική εν Αθήναις Εταιρεία - Π. Δ. Σακελλάριος.
- Περιφερειακή Ενότητα Γρεβενών. 2014. Χάρτης της Περιφερειακής Ενότητας Γρεβενών. Τελευταία πρόσβαση στις 7 Δεκεμβρίου 2014.
http://www.grevena.gr/perivallon/files/016/images/xartis_1.jpg
- Πετρούνας, Ευάγγελος. 2002. *Νεοελληνική Γραμματική και Συγκριτική («Αντιπαραθετική») Ανάλυση, τόμος Α΄-Φωνητική και Εισαγωγή στη Φωνολογία, μέρος Α΄-Θεωρία*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζήτη.
- Πλαδή, Μαρία. 1996. *Φωνολογική Ανάλυση του Ιδιώματος του Λιτοχώρου Πιερίας*. Μεταπτυχιακή Εργασία, ΑΠΘ.
- Ράλλη, Αγγελική. 2005. *Μορφολογία*. Αθήνα: Πατάκης.
- Συμεωνίδης, Χαράλαμπος. 1972. “Χείλωση στη μεσαιωνική και νέα ελληνική.” *Βυζαντινά* 4: 237-252.
- Συμεωνίδης, Χαράλαμπος. 1977. “Παρατηρήσεις στα κύρια χαρακτηριστικά των βορείων νεοελληνικών ιδιωμάτων.” Στο *Πρακτικά Α΄ συμποσίου Γλωσσολογίας του Βορειοελλαδικού Χώρου (Ηπειρος-Μακεδονία-Θράκη)*, 63-71. Θεσσαλονίκη: ΙΜΧΑ.

- Τζάρτζανος, Αχιλλέας. 1909. *Περί της Συγχρόνου Θεσσαλικής Διαλέκτου*. Αθήνα: Τυπογραφείον Π. Α. Πετράκου.
- Tzitzilis, Christos. 1997-1998. "Griechisch, ein wenig bekanntes Mitglied des Balkansprachbundes." *Linguistique Balkanique (Balkansko ezikoznanie)* 39: 17-27.
- Tzitzilis, Christos. 2000. "Das Mittellgriechische im Lichte der Balkanlinguistik." Στο Χρήστος Τζιτζιλής, και Χαράλαμπος Συμεωνίδης (επιμ.), *Βαλκανική Γλωσσολογία: Συγχρονία και Διαχρονία-Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου*, 257-272. Θεσσαλονίκη: Τομέας Γλωσσολογίας Τμήματος Φιλολογίας Φιλοσοφικής Σχολής ΑΠΘ.
- Τζιτζιλής, Χρήστος. 2008. "Τα αρχαία μακεδονικά στοιχεία στο ιδίωμα της ορεινής Πιερίας και οι σχέσεις της μακεδονικής με τη θεσσαλική και τις βορειοδυτικές δωρικές διαλέκτους." Στο Μαρία Θεοδωροπούλου (επιμ.), *Θέρμη και Φως-Αφιερωματικός Τόμος στη Μνήμη του Α.-Φ. Χριστίδη*, 225-244. Θεσσαλονίκη: ΚΕΓ.
- Τζιτζιλής, Χρήστος. υπό έκδοση. "Εισαγωγή." Στο Χρήστος Τζιτζιλής (επιμ.), *Νεοελληνικές διάλεκτοι*. Θεσσαλονίκη: ΙΝΣ.
- Τζιτζιλής, Χρήστος. υπό έκδοση. "Τα βόρεια ιδιώματα." (σε συνεργασία με Μαριάννα Μαργαρίτη-Ρόγκα). Στο Χρήστος Τζιτζιλής (επιμ.), *Νεοελληνικές διάλεκτοι*. Θεσσαλονίκη: ΙΝΣ.
- Trudgill, Peter. 2003. "Modern Greek Dialects: a preliminary classification." *Journal of Greek Linguistics* 4: 45-64.
- Τσοπανάκης, Αγαπητός. 1983α. "Διαλεκτικά Μακεδονίας." Στο *Συμβολές στην Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας (τιμητικός τόμος Αγαπητού Γ. Τσοπανάκη)-μέρος II*, 279-288. Θεσσαλονίκη: ΕΕΦΣΑΠΘ.
- Τσοπανάκης, Αγαπητός. 1983β. "Το σιατιστινό ιδίωμα." Στο *Συμβολές στην Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας (τιμητικός τόμος Αγαπητού Γ. Τσοπανάκη)-μέρος II*, 53-85. Θεσσαλονίκη: ΕΕΦΣΑΠΘ.
- Φάβης, Βασίλειος. 1940. *Μετάθεσις και Αντιμετάθεσις Φθόγγων-Ανάπτυπον εκ του Α' και Β' Τόμου του Λεξικογραφικού Δελτίου (1939-1940)*. Αθήνα: [χ.ό.].
- Φάβης, Βασίλειος. 1951. "Ο δυναμικός τόνος της βορείου ελληνικής και τα αποτελέσματα αυτού." *Αθηνά* 55: 3-18.
- Χατζιδάκις, Γεώργιος. 1905. *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά-τόμος Α'*. Αθήνα: Βιβλιοθήκη Μαρασλή - Π. Δ. Σακελλάριος.
- Χατζιδάκις, Γεώργιος. 1907. *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά-τόμος Β'*. Αθήνα: Βιβλιοθήκη Μαρασλή - Π. Δ. Σακελλάριος.

Παράρτημα: Δείγμα απομαγνητοφωνημένου κειμένου

Στη φωνητική καταγραφή το κενό διάστημα δηλώνει παύση στην ομιλία και τα αποσιωπητικά σκόπιμη παράλειψη τμήματός της.

Γιαγιά, πόσες αδερφές ήσασταν;

[p'jɛnd'ip'i'd'ɪm p'jɛnd'að'irf'ɛsɪmastan ... kʃip'ólɥ'ji'ʃci skalnúsam'i θ'érzam'i...]

‘Πέντε, παιδί μου, πέντε αδερφές ήμασταν ... ξυπόλυτοι, νηστικοί, σκαλίζαμε, θερίζαμε ...’

Δε μαθαίνατε γράμματα;

[mpúxaladznrúm'ídzðaskáç ð'éhérxundanðaskáçtót'i]

‘Μα πού θα τους βρίσκαμε τους δασκάλους; Δεν έρχονταν δάσκαλοι τότε.’

[çíçt'írað'émaçéçt'ílnancolan pçósxaçaðlén'í pçósxaçaskalnáç]

‘Και ύστερα δε μας έστελναν κιόλας. Ποιος θα δούλευε; Ποιος θα σκάλιζε;’

Πού είναι η Γκρεμίνα;

[a apumblátanurán p'érapuraéçkatapurnáççakát]

‘Να απ' τον πλάτανο πάνω, πέρα όπου πηγαίνουν προς τα πουρνάρια κάτω.’

[çicíçtstrátanamb'írnázðçófur'éçt'íçlm'éra naraéntscinaççirnás]

‘Και εκείνη τη στράτα να την περνάς δυο φορές την ημέρα· να πας και να γυρνάς.’